

KÜLTÜR DÜNYASININ İLK ÜRETİMLERİ: MITOLOJİLER

Sema ÖNAL*

ÖZET

Bu çalışma, mitoloji felsefe ve filolojinin ortak noktaları üzerine temellenmiştir. Mitler muhayyile üzerine temellenmiş gerçek hikayelerdir. Mitlerdeki metaforik anlatım hayal gücünün üretimidir. Felsefe, kavramsallaştırma ve soyutlama yapar. İnsanlar ilkin duyuları ve hayal güçleri ile düşünmüşlerdir. Kavramsal soyutlama yapamadıkları için metaforik olarak bazı nesnelere yüceltmişler, kutsallaştırmışlardır. Bilinmedik nesnelere hakkındaki hayranlık, korku ve merak, ilk insanların düşüncelerinde bir tanrı şeklini almıştır. Aslında bu ilk insanlar için tanrı, insanlık şuurunu aşan her şeyi temsil etmektedir.

O halde mitler, ilkel insan topluluklarının evreni dünyayı tabiat olaylarını anlama ve yorumlama çabasıdır. Mitoloji şiirseldir Çünkü, ilk insanlar hafızada kalıcı olması için ölçü ve ritimle anlatmışlardır. Şiir eski insanların dilidir, mitoloji ve şiir arasında keskin bir çizgi yoktur. Vico'ya göre mitoloji Homer'de olduğu gibi şiir vasıtasıyla insani eylemleri kaydetmiştir. Şiirsel hikmet, dünyanın ilk hikmetidir. Toplumsal ve siyasi kurumların ipuçlarını bize verir. Filoloji ve felsefe bu konuda birbirinden yardım göyerek ilk insanların kurumlarını inceleyerek düşünme biçimlerine ulaşabilir. Filoloji, tarih, dilbilim, etnoloji, antropoloji, halkbilim, edebiyat gibi disiplinleri içerir. Zira tek başlarına ilk insanı kurumların incelenmesini gerçekleştiremezler. Bunların inceleme alanı en eski gelenek ve göreneklerin doğru ve güvenilir tarihleridir. Bu tarihler doğal olarak halk birliklerinin belleklerinde korunmuştur.

Anahtar kelimeler: Mitoloji, kültür, felsefe, filoloji.

(Mythologies, The First Productions of Culture World)

ABSTRACT

This article is based on common points of mythology, philology and philosophy. Mythology is a common area of literature and thinking. Myths are real stories based on imagination. They also contain philosophical meanings. Metaphorical narrative in myth is the production of imagination. Philosophy makes the conceptualization and abstraction. People, firstly have thought with the senses and imagination. For the conceptual abstractions, some objects were revered metaphorically. Thoughts of awe, wonder and fear on unfamiliar objects have taken the form of gods. In fact, God for the first people represents everything that exceeds the human consciousness.

So myths are efforts of primitive human societies, interpretation and understanding the universe, the earth, natural events.

Mythology is poetic. Because the first people to be remain in memory told by measure and rhythm. Poetry is language of old people. There is no sharp line between mythology and poetry. According to Vico, mythology has recorded humanitarian actions, as in the poem by Homer.

Poetic Wisdom the world's first wisdom. It gives us clues of social and political institutions. Philology and philosophy from seeing each other assistance in this regard, can reach people's way of thinking by examining in first institution. Philology comprises disciplines such as history, linguistics, etnology, anthropology, folklore, literature, Their study area are histories of accurate and reliable of the oldest traditions. The histories are naturally preserved in the memory of community.

Key words: Mythology, philosophy, culture, philology.

* Kırıkkale Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi

Bir toplumun kültürünü ancak yazılı ve sözlü literatüründen anlarız. Dil bir kültür taşıyıcısı olarak düşüncenin yansımasıdır. En genel ifade ile söylersek düşüncelerimiz, eylemlerimiz, inançlarımız ve dile döktüklerimiz kültürümüzü oluşturur. Kültürler toplumdan topluma değişirler. Bir milleti veya toplumu anlamak için onun tarihinin derinliklerine nüfuz ederek çeşitli devirlerdeki gidişini takip etmek gerekir. Hiçbir bir toplumun kültürü, diğer kültürlerden uzak bir biçimde, kendi tohumundan gelişen büyüyen bir bitki değildir. Devam eden ve etkileşim içinde olan bir bilgi sürecidir. Kültürler, pratik bilgi ve ihtiyaçlar vesilesiyle özellikle de garip, başka ve yabancı olanın ne olduğunu öğrenmeye gönüllüdür. Bu nedenle felsefenin başlangıcı olarak gösterilen Yunan mucizesi asla tek bir hikayenin sonucu değildir. Kendi tohumundan büyüüp gelişmemiştir. Varlığını şu basit fenomene borçludur: Batılılar, epeyce doğuludur.

Bütün ulusların temelinde bulunan efsaneler, mitler ve destanlar ulusların ilk edebi ürünler olmalarının yanı sıra ilk insanların evreni anlama ve ilk toplumsal kurumları oluşturma çabalarını da kapsar. Bunlar çoğu zaman irrasyonel anlatımlardır ve bu anlatılarla duygusal bağımız vardır sanki bizi köklerimize bağlar gibidirler. Bunlarda bazen dini, bazen psikolojik bir incelik vardır, bazen rasyonel, bazen kurgusal bazen spekülasyon olabildiği gibi elbette ki aynı zamanda edebidir.

Bir toplumda, gıda, barınma cinsellik, ölüm, ziraat avlanma, beslenme ibadet etme, yardım isteme, geleceği görmeyi isteme, şifa, olayların nedenini bulmaya çalışma gibi durumlar, ekonomik kültürel ve toplumsal örgütlenme sağlamıştır. Mitlerde öncelikle insan hayatına dair olan ve kozmik şeylerin kutsallaştırılması göze çarpar. İster avcı ister göçebe olsun bu topluluklar kutsallaştırılmış bir evren içinde yaşarlar. “ Dağ kutsaldır, ağaç kutsaldır vs. Kutsal güç demek hem gerçeklik, hem de ebediyet hem de etkinlik demektir. Bu kutsallık algısı dindar bir insanın bütün varlığıyla hakikate katılmayı istemesinden ve güç bakımından doygun hale gelmeyi derin bir şekilde arzu etmesinden kaynaklanır ¹.

Bu bağlamda mitler bir kültür olgusudur. İlkel insan topluluklarının evreni dünyayı tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak henüz sırrını çözmedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görünüşlerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş anlatılardır, öykülerdir, mesellerdir. Tam da bu noktada sözlü edebiyatın konusudurlar.

Mitolojik mantığa göre, miti tanımakla şeylerin kökeni tanınır. Aslında mitosta kendine özgü bir iç mantık ve tutarlılık vardır. Mitoslar dinlerin de başlangıcıdır. Levi Strauss'a göre yazısız toplumlarda mitolojinin

¹ Mircae Eilade, Kutsal ve Din Dışı, Gece Yayınları, 1991, s.XI.

amacı geleceğin geçmişe ve bugüne bağlı kalmasını sağlamaktır, günümüzde mitolojini yerini tarih almıştır ve aynı işlevi görmüştür. Ona göre, eskiler bir şeyleri gizlemek için de mitleri kullanmışlardır.

Mitoloji dolayısıyla uygarlık şiirseldir. Uygarlık şiirseldir ne demektir?

Ernest Cassirer, “**Sembolik Formlar Felsefesi**” adlı eserinde mitik düşünmeyi etraflıca inceler. Ona göre dilin kaynağı problemi, mitosun kaynağı problemiyle iç içedir aynı şekilde sanat, edebiyat, hukuk ve bilimin kaynakları da mitik bilincin içinde yer almaktadır. Bu nedenle mitler gerçek anlamları ve derinliği içinde kavranmalıdır², Bu mitler ilk ortaya çıkışları itibarıyla bir manaya niyet etmiştir. Fakat sonraki süreçte yanlış anlamalar değerlendirmeler ve aktarmalarla bozulmuş, değiştirilmiş ve dejenere edilmiştir. Hatta bu süreç o kadar ileri götürülmüştür ki bilginlerden kendi kavramlarını ve icatlarını ilkçağa atfetmek isteyenler bile onlardaki asıl manaları zorla söküp atmışlar istedikleri şekle çevirmiş ve suistimal etmişlerdir³. Mitosun kendine özgü anlamı ve sınırları sadece onun zihinsel içyapısını çözümleme yoluyla belirlenebilir⁴

Cassirer, Giambattista Vico için mitin gerçek kâşifi der. Çünkü Vico’ya göre ilk bilim mitolojidir ve o zihnin gerçek birlik kavramını mitos, sanat ve dil üçlüğünde görür⁵.

Mitoslar dinlerin başlangıcıdır demiştir Vico’ya göre korku dünyada ilkin tanrıları yaratmıştır. Mitoloji şiirseldir, edebiyat felsefe tarihin ve dinin ortak inceleme alanıdır. Vico’ya göre insanlık tarihi şiirle başlamıştır, ilk insanlar rasyonel olmaktan daha çok hayal gücü ile düşünen ve konuşan insanlardır. Bu insanlar şiir tarzında konuşan yani hayal gücüne dayalı ölçü ve ritimle anlatan insanlardır. Bu ölçü ve ritim yazının kullanılmadığı dönemlerde anlatılanların hafızada kalmasını sağlamıştır. Hafıza deyince de tarihsel bağlam aklımıza gelir. Bu açıdan da mitler bir anahtardır. Çünkü hayal gücünü üretimi şiirseldir. Şiir Vico’ya göre eski insanların dilidir, mitoloji ve şiir arasında keskin bir çizgi yoktur. Mitoloji Homer’de olduğu gibi şiir vasıtasıyla insani eylemleri kaydeder. Homer de şahıs değil bir sosyal oluşumun bir sitenin bir klanın ortak karakteridir. Şiirsel karakterler yabancı insanların sosyal hayatlarına girmemizde rehber olan işaretler ve fiziksel objelerin sessiz dilinin yerini alan hayali bir cins ve sembolik

² Ernst Cassirer , Sembolik Formlar Felsefesi, çev. Milay Köktürk, Hece Yayınları, 2005, s.9.

³ Francis Bacon, Pagan Mitology Wisdom of Ancient, Progressive Publishing Company. 1891, s.4.

⁴ Ernst Cassirer, Sembolik Formlar Felsefesi, s.9.

⁵ Ernst Cassirer, Sembolik Formlar Felsefesi, s.18.

açıklamalardır. Şiirde insanlar ve halklar hep birden yalnızca sözel olarak tek bir dil konuşurlar, sistematik düşünce felsefi düşünüş bireysel farklılık daha sonra gelir. Birliktelik, kolektiflik çözüldüğü zaman ve halk dili yaygın ve geniş şekilde kullanılmaya başlandığı zaman toplumların çeşitli kanunları yazılmaya başlar. Ancak dil orijinal belleği korur ve halk dilinde çeşitli şiirsel imajlar korunur.

Vico şiirin işaret dilinden doğduğunu söyler, şiir hem şarkıdır hem de dini imajların doğuşunun başlangıcındadır. Ona göre, mantık terimi, logostan gelir. İlk ve yerinde anlamı İtalyancada *favella* Grekçede *fable*, *mythos*, *myth* olarak da adlandırılır. Latince *mutus*, *mute* (sessiz) kelimeleri de buradan gelir. Çünkü, konuşma ilkin zihinsel olarak ve işaret dili olarak henüz konuşmanın olmadığı sessiz zamanlarda doğmuştur. İşaret dili, açık ifadeli dilden önce doğduğu için logos hem söz hem de düşüncedir. Çünkü konuşmaktan daha çok derin düşünceye önem vermek dinlerin özelliğidir.

Vico'ya göre ulusların mitolojisine baktığımızda toplumsal kurumlarının yapısını anlarız. O halde mitler başlangıçta anlamsız çarpık birtakım anlatılar değildir. Gerçeği anlatan hikayelerdir. İlk insanlar soyut düşünme güçlerinden ziyade hayal güçlerini kullanmışlardır. Bu nedenle imgelemleri gelişmiştir. İlk insanların içinde yaşadıkları evreni anlamaları kendileri hakkındaki bilgileri kadardır, kendi toplumsal yaşantıları nasılsa evreni de öyle anlamaya çalışmışlardır. İnsan bedeni insani duygu ve tutkular metafor yoluyla biçimlenmiştir. İnsan kendisine bütün bir dünya olarak anlam vermiştir o halde felsefedeki insan herşeyin ölçüsüdür savı mitolojik anlatımlara kadar geri götürülebilir. Çünkü bilinmedik şeyler elde ve bilindik şeylerle açıklanmıştır ve yoktan yeni bir şey var edilemez⁶.

Buna bir örnek verebiliriz: Yunan mitolojisinde tabiat, Pan adı altında tasvir edilmiştir. Pan'ın kökü belirsizdir. Çünkü evrenin kökeni yani oluşumu belirsizdir. Bazıları onu Merkür'ün oğlu olarak bazıları da Penolope'nin aşıklarının müşterek dölü olarak tasvir etmiştir. Halbuki Pan Ulyses'in zamanından çok önce var olan en eski Tanrı'dır.

Burada Pan ismi evreni temsil eder. Evrenin kökeni hakkında iki fikir vardır. Kutsal kitabın açıklamaları ve felsefi açıklamalar. Tabiat mitolojiye göre Merkür den (ilahi sözden) çıkmıştır. Ya da şeylerin karışık tohumundan çıkmıştır. Herşeyin bir başlangıcı olduğunu öne sürenler onu ya Tanrıya ya da maddi çeşitliliğe dayandırırılar. Öyle ki bütün tartışmalar bu iki noktadan çıkmıştır. Yani Tabiat ya Merkür'den ya da Penolope ve onun bütün aşıklarının karışık tohumundan gelmiştir. Pan'ın bedeni veya tabiatın

⁶ Giambattista Vico, Yeni Bilim., Çev. Sema Önal. Ankara DoğuBatı Yayınları ,2007, s.119.

bedeni zarif ve yerinde bir düşünce ile tüylerle tasvir edilmiştir. Bu tüyler nesnelere ışınlarını temsil eder. Çünkü ışınlar tüy gibidir. Sanki tabiatın tüylü postu gibidir. Bütün cisimlerin ışınları vardır. Bu nedenle, cisimlerin etkileri ve fiilleri açıkça görünür. Pan'ın giysisi yaratıcı bir düşünce ile leopar derisinden yapılmıştır. Onun üzerindeki benekler göklere serpilmiş yıldızlara denizlerdeki adalara toprak üstündeki çiçeklere benzetilir Hemen her şey alacalıdır ve tabiat benekli manto giyer⁷.

Görüldüğü gibi insan zihinlerinin mantıksal akıl yürütme gücünün henüz yetersiz olduğu dönemde ortaya çıkan bu falbler ve mitlere dikkat edersek mecazlarla abartmalarla benzetmelerle dolu olduğunu görürüz. Bu bir tür anlama ve açıklama çabasıdır. Bu durum tıpkı kelimeleri ve akıl yürütmeleri yeterince gelişmemiş olan çocukların durumuna benzer.

İnsanlığın kurucuları kabul ettiğimiz bu insanlar doğal olarak duyuşal konularla ilgilenmişler somut tekilerin ve türlerin özelliklerini niteliklerini ve bağlantılarını bir araya getirmişler ve bunlardan şiiresel cinsler yaratmışlardır. Çünkü bir şeyi bilmek o konu hakkında hüküm vermektten önce gelir⁸.

Soyut düşünme yeteneği gelişmiş olan günümüz insanının bu ilk insanların hayal gücüyle düşünemesini anlayabilmesi çok zordur ancak dil incelemeleri yoluyla birtakım ipuçları ele edilebilir. Filoloji ve felsefe bu alanda birlikte çalışmalıdır. Burada filolojiden kasıt tarih, dilbilim, etnoloji, antropoloji, halkbilim, edebiyat gibi dallardır.

Mitin kökenine özgü bir formu vardır gelenek ve inancın tabiatı ile kültürün sürekliliği ile yaşlı ve genç arasındaki bağlantı ile geçmişteki insani değerlerle yakından ilgilidir. Mitler bir kabilenin sosyal düzeni, ekonomik uğraşları, sanatları, becerileri dini ya da sihirsel inançları ve dini törenleridir. Yalnızca tabiatın teması ve tabiat kanunlarının ifadesi değildir. Mit ilkel insanı bir tür bilimsel dürtü ve bilgi açlığıyla donatır, mit inancın ifadesidir⁹.

Mitoloji hiçbir şekilde folklordan ve edebiyattan ayrı şekilde düşünülemez. Mitoloji çağının sosyal koşulları içinde düşünölmelidir. Mitolojide sosyal güçlerin yoğurduğu derin kişilikler çıkar karşımıza, birtakım acayıplıkları barındırsa bile bilgi verici içeriği vardır. Böyle olmalarına rağmen bilimden farklıdırlar. Bilimde düşünöcenin dış gerçekliği

⁷ Francis Bacon, Pagan Mitology Wisdom of Ancient, s. 16-18.

⁸ Giambattista Vico, Yeni Bilim, s. 213, 214.

⁹ Eric Csapo, Theories of Mythology, Blackwell Publishing 2005, s.8-9.

doğru olarak yansıttığı düşünülür. Bilim gibi sanat, edebiyat, mitoloji de bilgi sağlar¹⁰.

Bütün filozoflar ve filologlar araştırmalarına yabancı ilk insanlardan başlamışlardır. Bu ilk insanlar için etraflarındaki şeyleri bilmenin biricik yolu duyulardır. Bu nedenle şiirsel hikmet şimdiki rasyonel insanlarda olduğu gibi soyut bir metafizikle değil, kaba duyu ve güçlü imgeleme sahip olan bu ilk insanların hissetmeleri ve hayal kurmalarına dayalı bir metafiziktir. Çünkü akıl yürütme gücü zayıf olduğunda hayal gücü büyüktür. İşte bu metafizik onların şiiridir. Bu metafizik nedenleri bilmekten doğmuştur. Merakın annesi olan cehalet hiçbir şeyden haberi olmayan bu insanlara, her şeyi olağanüstü göstermiştir. Hayret de cehaletin kızıdır. Hayret edilen şey ne kadar büyükse, hayret de o kadar büyür şiirin en yüce işi duyumsuz şeylere duygu ve tutku yüklemektir. Tıpkı cansız şeylerle oynarken konuşan çocuklar gibi dünyanın çocukluğunda insanlar doğal olarak yüce şairler olmuşlardır¹¹. İlk zamanlarda şairler yaratıcılar (creators) olarak adlandırılmıştır. Çünkü onlar, halkın (vulgar) anlayışına uygun olan yüce fabllar icat etmişlerdir. İlk teolojik şairler tanrıların dilini anlayan bilgiler olarak anılmışlardır. Teoloji de tanrılar dilinin bilimi olarak adlandırılmıştır. Kehanette bulunmak ve önceden görmek anlamına gelen *divinari* den dolayı, kahinler tanrısal olarak adlandırılmıştır. Kehanette bulunmak Ademe dini emreden gerçek Tanrı tarafından yasaklandıktan sonra Homer tarafından iyi ve kötünün bilimi olarak (Müz, Musae) olarak adlandırılmıştır. Teolojik şairler bu mistik teolojiyi mısralar halinde vermişlerdir. Kehanetlerin kutsal sırlarını açıklayan bütün Grek şiirleri *mystae* olarak adlandırılmıştır¹². Dolayısıyla erken dönem şiirleri Vico için bir zevk değildir bir gerekliliktir. İlk filozoflar olan şairler, en yüksek hikmete sahiptir. Vico, mitleri bir toplumun düşünce biçimi olarak yorumlar. Bir sosyal grubun düşünme biçimini kavramak için o toplumun mitik şuuruna nüfuz etmek gerekir. Mit teorisi onun sisteminin anahtarıdır. Ona göre miti yapan zihin prototiptir ve şair zihni mitseldir. Vico, mitleri hem toplumlarda hem de şairlerde içsel olarak var olan bir sezgi biçimi olarak görmüştür ve modern araştırmacılar kadar ciddi olarak bu işe eğilmiştir. Mitler düzenlemeler bakımından mantıksal olmaya meyletmezler içsel olarak uyumlu da değildirler. Bu durum, Vico için önemli değildir. Mitlerin içeriği önemlidir. Mitlerde dünyanın kökeni şekli ve kaderi ve

¹⁰Joseph Campell, *İlkel Mitoloji*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Yayınları, Ankara, 2006, s.198, 199.

¹¹ Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, s. 184, 186, 376.

¹² Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, s.381.

fonksiyonunun açıklanmasına teşebbüs edilmiştir. Tanrılarla insanlar insanlarla ruhlar ve insanlarla insanlar arasındaki detaylar tartışılmıştır.

Buradan görüldüğü gibi mecazlardan ve şahsiyetleştirmeden yapılmış bir düzenleme veya kurgu ile çevrelerin anlamaya çalışan ilk insanlar temaşa ettikleri ne varsa bunlara felsefi olarak madde ve ruh (cevher ve araz) atfetmişlerdir.

Bacon'un dediği gibi insan bilmediği konularda kendini her şeyin ölçüsü yapar. Bildiği şeylere dayanarak açıklamalar, yapar hükümler verir. Vico'ya göre insan anlamadan insan olmuştur. Anlama akla dayalı bir refleksiyon işidir. Halbuki insanlık ilk anlatımlarında hayal gücüne dayanırken tüm duygu ve düşünceleriyle irrasyoneldir.

Mitler insanları kaybolmuşluğundan, cehaletinden kurtarır. Eski Yunanda mitlerin önemi kaosun karşıtı kozmosun ifadesi olmasında yatıyordu. Çünkü anlamsızlığa anlam yüklemek kosmosdur. Öyküler anlam yükleyerek bağlantılar kurarlar şekillenmemişe şekil (form) verirler, bütünsellik katarlar. Şeylerin nasıl ve niçin olduğunu söylerler. Yönelimli bir zihne ışık tutarlar. Yokluktan varlığa geçirirler, topluma ve evrene form verirler. Dolayısıyla mitler kültürlerin omurgasıdır, iskeletidir. Ortak ataların yarattığı kültür atalar ruhunu ayakta tutar. Bunlar ortak tarih, ortak anı, ortak köken olarak bağlayıcı işleve sahiptir. Euhemeros mitlerin tarihsel kökleri üzerinden yorumlanması anlamına gelmektedir. Örneğin, Zeus çarpıtmalar, değiştirmeler bir yana bırakılacak olursa erken dönemlerde hükmetmiş bir kraldır. kentorlar at ve binicilerinin çarpıtılmış tasvirleridir. Truva savaşı tarihi bir olgudur¹³.

Mitler, benliğin kavranılmayanı kavrama ve özne nesne ayırımına henüz izin vermeyen şeyleri ayrıştırma kendi olmayanı nesneleştirme çabasının ürünüdür. Bilinçdışı mitlerin hammadresidir. Dolayısıyla mitler, bilinçsiz bilgi ile bilinçli bilgi arasındaki doğal ve vazgeçilmez iletişimi sağlarlar.

¹³ Bilgin Saydam, "Psikomitoloji, Ara'Da'Lığın' Bir Karmaşa Olarak İnşası" DoğuBati Dergisi, Sayı: 71, 2007, Ankara, 2005, s.50-52.

KAYNAKÇA

- Bacon , Francis (1891), Pagan Mitology Wisdom of Ancient, Progressive Publishing Company.
- Campell ,Joseph (2006), İlkel Mitoloji, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara, İmge Yayınları
- Cassirer, Ernst (2005), Sembolik Formlar Felsefesi, Çev. Milay Köktürk, Hece Yayınları
- Csapo, Eric (2005), Theories of Mythology, Blackwell Publishing
- Eliade, Mircae (1991), Kutsal ve Din Dışı, Gece Yayınları
- Köktürk, Milay (2014), Kültür ve Sembol. Bir Cassirer İncelemesi. Ankara Aktif Yayınları
- Saydam, Bilgin (2015) , “Psikomitoloji, Ara’Da’Lığın’Bir Karmaşa Olarak İnşası” DoğuBatı Dergisi, Sayı: 71
- Vico, Giambattista (2007), Yeni Bilim, Çev. Sema Önal, Ankara, DoğuBatı Yayınları